

Нещодавно у видавництві «Наукова думка» вийшла з друку книга В. Ю. Франчук про мову Київського літопису, а нині з'явилася нова її праця «Літописні оповіді про похід князя Ігоря».

Монографія В. Ю. Франчук присвячена дослідженню відомостей про невдалий похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича в половецькі степи в 1185 р., вміщених у Київському та Лаврентіївському літописах. Книга складається з трьох частин: текстологічного дослідження, публікації текстів оповідей, їх переклад на сучасну українську мову. Вона добре ілюстрована кольоровими та чорно-білими малюнками.

Дослідники давно помітили, що оповідь про похід 1185 р., вміщена в Київському літописі, має стилістичну подібність до видатної пам'ятки давньоруської літератури «Слова о полку Ігоревім». І дійсно, деякі вирази, як, наприклад, у «Слові»: «Игорь възрѣ на свѣтлое солнце и видѣ...» та в оповіді: «Игорь же възрѣвъ на небо и видѣ солнце...» та багато інших являють собою прямі текстуальні збіги. Думки вчених відносно цієї подібності розділилися. Одні з них вважали (А. І. Лященко), що автор «Слова» знав літописне повідомлення, інші (В. М. Перетц), навпаки, відзначали вплив на літописний текст «Слова», ще інші (М. К. Грунський) взагалі заперечували як вплив оповіді на поему, так і поеми на оповідь.

Таким чином, основними питаннями у вивченні літописних оповідей про похід 1185 р. стали взаємозв'язки списків, їх джерела, автори, стилістичні та лінгвістичні особливості, відношення до слова.

У свій час про ці повідомлення літопису писали М. М. Карамзін, К. М. Бестужев-Рюмін, О. О. Шахматов, А. І. Лященко, Б. О. Рибаків та інші. Однак стилістичний та лінгвістичний аспекти літописних оповідей не були предметом спеціального дослідження. Пояснюється це тим, що дослідники, переважно історики, не розглядали оповіді як літературну та мовну пам'ятку.

В. Ю. Франчук у питанні взаємозв'язку «Слова» та літописних оповідей про похід у половецькі степи схиляється до думки Б. О. Рибаків, який вважає, що в початковому літописному запису про похід 1185 р. жодних стилістичних збігів із «Словом» не було¹. Вони з'явилися в результаті редагування літописного тексту в той час, коли вже існувало «Слово», а його художня мова була використана укладачем, щоб прикрасити сухе літописне повідомлення. В. Ю. Франчук далі розвиває ці положення Б. О. Рибаків. Вона детально в історіографічному плані розглядає думки своїх попередників, наводить численні текстологічні порівняння виразів «Слова» з Іпатіївським та Лаврентіївським списками. До своїх досліджень В. Ю. Франчук залучає також Хлебніковський та Єрмолаєвський списки Іпатіївського літопису XVI—XVII ст., в яких розповідається про похід, Густинський літопис XVII ст., «Кройніку» Сафоновича 1672 р., «Історію Російську» В. М. Татищева за обома редакціями та працю М. М. Карамзіна.

На підставі ретельного аналізу матеріалів дослідниця прийшла до висновку, що редактор оповіді (якого Б. О. Рибаків називає Галичанином) користувався багатьма джерелами, зокрема, і текстом «Повісті временних літ». Саме тому в оповіді з'явилися такі слова як «побѣда» в значенні «поразка», «голѣ» в значенні «час» тощо. Ці слова, які попереднім дослідникам видавалися діалектними особливостями мови її укладача, як виявилось, є залозиченнями з «Повісті временних літ» (с. 48—54). Укладач звертався до цього твору у тих випадках, коли йому потрібно було об'єднати різні фрагменти тексту або створити промови діючих осіб (с. 50). В. Ю. Франчук, цілком слушно, вважає, що укладач оповіді за основу взяв повідомлення сучасних йому літописів і доповнив їх різними фрагментами з «Повісті временних літ» і, можливо, з «Слова». Пізніше деякі подробиці походження Ігоря було скорочено. У повному обсязі, що наближається до початкового, вони збереглися лише в «Історії Російській» В. М. Татищева (с. 56).

¹ Рибаків Б. А. «Слово о полку Ігоревім» и его современники.— М., 1971.— С. 194.

Друга частина книги В. Ю. Франчук присвячена публікації текстів оповідей про Ігорів похід, що збереглися в різних джерелах. Цінність її для дослідників безспірна, оскільки в одному виданні зібрано всі відомі оповіді про події 1185 р. У праці вміщено тексти: Київського та Лаврентіївського літописів, Хлєбніковського та Ермолаєвського списків літопису, переказ Степенної книги XVI ст., Густинського літопису 1670 р., «Кройніки» Сафоновича 1672 р., «Історії Російської» В. М. Татіщева (за двома редакціями) та «Історії держави Російської» М. М. Карамзіна.

У кінці книги у вигляді додатку подано переклади оповідей Київського та Лаврентіївського літописів на сучасну українську мову. Вони матимуть важливе значення для популяризації серед широких верств населення літописних подій вітчизняної історії, які лягли в основу літературної пам'ятки давньої Русі «Слова о полку Ігоревім». Привертають увагу вони і в плані ознайомлення з подробицями походу режисерів, письменників та інших діячів культури, які займатимуться проблемами, пов'язаними зі «Словом».

Книга оздоблена численними мініатюрами. Серед них 22 кольорових та 9 чорно-білих малюнків. Мініатюри, що зображають похід Ігоря, збереглися в Радзивілівському літописі та в Лицевому літописному зведенні XVI ст. Дослідження мініатюр Радзивілівського літопису показало, що вони не досить послідовно відображають події, про які йдеться в тексті. В. Ю. Франчук наводить приклад з оповіді Київського літопису, де розповідається, що Всеволод бився з половцями пішим, врукопашну, а на мініатюрі він верхи на коні стріляє з лука. Таке зображення князя не підтверджується й розповіддю Радзивілівського літопису, і тільки в «Слові о полку Ігоревім» образ Всеволода поєднується з стрілами, які він «прище» на ворогів. З цього та інших подібних зіставлень дослідниками зроблено висновок про знайомство художника-мініатюриста з «Словом». В. Ю. Франчук поділяє цю думку. Але не зовсім зрозуміло, як вона узгоджується з попереднім, не досить певним, висновком авторки про те, що укладач оповіді тільки «можливо» спирається в своїй праці на цей твір (с. 56). Невже художники, які прикрашали мініатюрами літопис, краще знали «Слово», ніж укладач літописної оповіді про похід Ігоря? Це, мабуть, можна пояснити тільки тим, що вони працювали в різні часи.

У книзі вміщено 22 кольорові мініатюри з Лицевого зведення XVI ст. Це слід вважати великою заслугою авторки, оскільки мініатюри, присвячені походу Ігоря маловідомі, а їх видання в кольорі зроблено, як здається, вперше. Що стосується сюжетів мініатюр, то вони цілком відповідають тексту і послідовно ілюструють його.

Чорно-білі ілюстрації — це кілька мініатюр із Радзивілівського тексту літопису та фото окремих сторінок текстів різних списків оповіді.

Книга В. Ю. Франчук є дальшим поглибленим текстологічним дослідженням тієї частини Київського літопису, де вміщено оповідь про похід Ігоря, а також інших творів, у яких розповідається про події 1185 року. До роботи залучено численні джерела, які ретельно вивчено і проаналізовано. Нові висновки щодо джерел, якими користувався укладач оповіді, вміщеної в Київському літописі, з'ясування зв'язків різних її списків між собою та «Словом» є вагомим внеском у справу вивчення пам'яток, що мають відношення до «Слова о полку Ігоревім».

Цінна в науковому плані, добре ілюстрована та вдало художньо оформлена, книга В. Ю. Франчук заслуговує високої оцінки і, безперечно, сподобається читачам.

С. О. ВИСОЦЬКИЙ